

Színházi szemle.

I.

Egy évezredes birodalomnak tragédiáját belesűríteni e birodalom életének utolsó huszonnégy órájába: ez Herczeg Ferenc *Bizáncának* formai törekvése. E szinte leküzdhetetlennek látszó feladat fölényes biztossággal van megoldva. Érdekes és fordulatos színpadai történet keretében bukkannak eléünk mindazok a bűnök, amelyek miatt e fényes kultúrájú nemzetnek dekadenciába kellett hajolnia. Erőltetettségek szinte sehol sem érzik a darab vezetésén, dikciója meg éppen ragyogó: szinte csodálatos, hogy a prózai forma is milyen magasra szárnyalhat. Egyedüli hibának talán csak azt érezzük, hogy a második felvonás vége felé az egyes társadalmi osztályok képviselői a kelleténél szkematikusabban vonulnak fel, s hogy a darab tanulsága a genovai zsoldos-kapitány ajkáról túlon túl szájbarágóan hat.

E darabnak művészi szépségein kívül azonban a húsz évvel ezelőtti premiére idején még egyéb vonatkozások is hatottak a magyar közönségre. E tragédia csak látszólag bizánci tárgyú, alakjai csak szemre görögök: a történeti köntös alatt az írónak aktuális mondanivalói rejtőztek. A bukása felé közeledő magyar (vagy talán osztrák-magyar?) birodalom végzetes bűneit, jellegzetes társadalmi és politikai típusait vezette színpadra, s első színrehozatalakor még próbált célzásai is megértésre találtak. Hogy azonban a darab nem volt pusztán kulesdráma, hanem hatásának titka általános nemzeti tendenciájában, s még ezen is felülemelkedő művészi kiválóságában rejlik, azt mostani felújításának zajos sikere fényesen bizonyítja.

Pedig az új előadás nem mindenben sikerültebb, mint az első volt. Maga az a körülmény, hogy a régi szcenizálás az egész darabot egyetlen színen játszatta, az új pedig a második felvonást nyitott csarnok helyett csukottba helyezte át, éppen nem volt szerencés változtatás. Igaz, hogy követek ünnepélyes fogadásához az utóbbi színhely a valószínűbb, de a külső realizmus művészibb és erőteljesebb hatások kedvéért bátran mellőzhető. E csukott

teremben a két török követ — e felvonás történéseinek kiindulópontjai! — oldalról jöttek és a trón irányában hátrafelé beszéltek, míg a régi színen középről léptek a csarnokba s a rézsút felállított trón felé e helyzetből játszották végig jelenetüket. E hátrulról előre irányuló mozgás egész akciójuk hatását rendkívül fokozta. Ezenkívül a régi nyitott színen a hold-sütötte Bizáncra nyitván kilátást, a méltán híres harangjelenetet is megkapóbbá tette: láttuk, amint a szerencsétlen császár szemmel is elbűcsüzik szeretett városától.

A főszerepet most Abonyi Géza játszotta. Játékában néhol kissé több lendület lehetett volna, de a második felvonás végső jelenetében igazán magával ragadta a közönséget. Itt dikciója is magasabbra szárnyalt, volt, mint egyébkor szokott. Igen finom megfigyelése volt, hogy ama jelenetben, mikor egész udvara cserében hagyja, trónusán fázósan, borzongósan palástjába burkolózik. Egy másik igen jól ható vonást e szerep kreatójától, Beregitől vett át. Beregi, akinek Konstantin kevés jó szerepei közé tartozott, hacsak tehetne — kivált az első felvonásban — frontálisan mozgott, s két karját könyökben meghajlítva s tenyerét kifelé fordítva fejmagasságig emelte, miáltal úgy hatott, mint valami *en face* ábrázolt bizánci kép. Helyes, hogy ez ötletet Abonyi nem dobta el, hanem felelevenítette. — A császárné szerepe valaha Jászai Mari, most Márkus Emília kezében volt. Jászai fölényesebbnek, gögösebbnek, keletibbnek mutatta ez alakot, Márkus valami macskaszzerűséget vitt ez érzéki nő megnyilatkozásaiba. A szerep mindkét interpretációnak lehetőségét ad. A genovai zsoldos-kapitány Mihályffytól Kürti József-re szállott. Amaz melegebb volt, emez keményebb, katonásabb. Az áldozatos lelkű, szerelmes görög leányt, Hermát, Várady Aranka játszotta. Néhányan hidegnek mondták játékát. Mi e tartózkodásáért csak dícsérni tudjuk. Igen könnyű lett volna szerepébe valami németes szentimentalizmust lopnia (hiszen *Faust*-ban Margitnak éppen e vonását kitűnően eleveníti meg), ő azonban jó okkal érezte, hogy e déli temperamentum valami magától értődéssel, valami érzélgéssé nélküli spontánsággal, valami világosabb és de-

rüsebb önkénytelenséggel rajongó, mint egy északibb fajhoz tartozó leány. A félkegyelmű Demeter nagyherceget Sugár igen jól ábrázolta. Az ő színészi egyéniségéhez az ilyen-fajta groteszk alakok igen jól ille- nek. Jó vonás volt, hogy Demeter, aki ifjúságát klostromban töltötte, második felvonásbeli nagy kitörése- kor — amikor pedig szavainak tar- talma egészen más irányú — iz- galma tetőpontján akaratlanul is térdre esik.

A két török követ a régi előadás- sal szemben meglehetősen hátrány- ban maradt. Tudnivaló, hogy e jele- netben Herczeg egy régi eposzi tra- ditiót transzponált színpadivá: a forróvérű fiatal és a mézédés beszédű ravasz öreg követ szembeállítását. A régi előadásban Gál Gyula és Pethes Imre teljesen ez intenciónak megfelelőek voltak. Most azonban Bakó László öreg követje nem volt eléggé mézédés és ravasz, Timár József pedig mint Ahmet kán in- kább mereven gögös és tempósan keleti volt, semmint robbanóan he- ves. Horváth Jenőnek, e különben intelligens színésznek udvarmestere gyilkosan unalmas és színtelen volt. Nagy Adorjának (főpap) pedig jó, ha megint minden tizedik szavát hallottuk.

Az előadás tempóján itt-ott némi zökkenő érzett. Reméljük, hogy ez a későbbi előadásokban elsímul.

A Nemzeti Színház legfrissebb új- donságát, az amerikai *Fenevadat* csak azért említjük, hogy színre- kerülésén megbotránkozásunknak adjuk kifejezést. A darab any- nyira külsőséges, annyira mozi- szerű, hogy az ország első színházában való eljátszását semmi sem igazolja. Ezért az ürességért kellett olyan színészeknek, mint Ödry és Várady Aranka, és olyan műfordí- tónak, mint Harsányi Kálmán, idejét elrabolni és ezért kellett a Nemzeti Színház publikumát három órán keresztül úntatni? Ha a Nemzeti Színház már minden kötelességét teljesítette volna a magyar és az európai kultúrával szemben, akkor — nem, még akkor sem lett volna szabad ezt a silányságot színpad- jára engedni.

Az utolsó hetek újdonságai közül messze kiemelkedik Paul Géraldy-

nak, a Renaissance Színházban be- mutatott *Szeretni...* című színműve. E háromfelvonásos darabnak mind- össze három szereplője van, s egész felépítése a legpuritánabb egyszerű- séget mutatja. Semmi henye jelenet, semmi epizód, még szinte atmos- féra sem: — egyedül a lelki tör- ténésre összpontosul minden. Az egész mű csupa centrum, és semmi periféria. Milyen újszerűnek és ne- mesnek hat ez a modor az utolsó évtizedek zsúfolt színpadi ábrázolá- saival szemben, ahol a főmondani- való aprólékos milióbe van bele- ágyazva, ahol a nagy jeleneteket öt- letes, de külsőséges átkapcsoló jele- netek tartják össze, s ahol a fő- szereplőket epizódalakok sokasága veszi körül. Paul Géraldy merészen szakít ezzel a stílussal; azt hisszük, hogy az ő formapróbálkozása az európai dráma következő fejlődésére mutat. Ami hibáztatható benne, az a történésnek csekélyebb színszerűsége, a túlságosan szubtilis párbeszédek- nek színpadi csattanók nélkül való szűkölködése.

A Renaissance Színház rendezése megértően símult a darab stílusá- hoz. Egy-két újságkritika kifogá- solta a díszletek „hidegségét“, pedig e kérdésben a színház járt el helye- sen. E belsőségre koncentrált, e szinte levegőtlen lélek-dramát nem is lehetett valami élénkebben szem- revaló és melegebb tónusú színpadi milióbe helyezni. A dekoráció klasz- szikusan nemes és egyszerű volt, s ehhez a darabhoz éppen ez illett. A színészek is igyekeztek e fojtott hanghoz, e megegyezésűsített stílu- darabhoz símulni. Legjobb volt a férj megszemélyesítője, Somlai. E színészünknek különösen változatos alakító- és alakulóképességét tartjuk figyelemreméltónak: mindegyik sze- repében lényegesen másnak érzik, anélkül, hogy erőszakolná e válto- zatosságot. Itt különösen egyszerű eszközeivel hatott, s néha szinte azt képeltük, hogy nem is játszik, olyan önkénytelenül fakadt minden hangja és minden mozdulata. A feleség sze- repének Simonyi Mária igen intel- ligens magyarázója volt, csak az volt érthetetlen, hogy szerepének meg- hatottabb részeit valami üveghang- félén fuvolázta el. Táray az udvarló alakját nem játszotta teljesen a da- rab intencióhoz híven. Több lendü- let és több határozottság kellett volna

ide, hiszen az első felvonásban a férj azt mondja róla, hogy megvan benne a tett emberének egyoldalúsága. E főhibán kívül még itt-ott ismét kissé félszegnek is éreztük játékát.

*

Molnár Ferenc *Üvegpipőjéről* mult számunkban rajtunk kívül első okból nem írhattunk. Talán most még nem lesz késő a darabot elparentálni. Mert bizony e vígjáték igen siralmasan elbukott. Pedig őszintén szólva jobban örülünk, ha Molnár, ez az elsősorban ötletíró, az apró megfigyeléseknek ez ügyes megbostúreszúrója, ilyenféle témák felé fordul, minthogyha felfokozott ambícióval egetvivő mondanivalókat szeneveleg. E darab főhibája nem is a tárgyválasztásban, hanem megírásában van. Az első felvonás színpadilag még szinte kifogástalan, de a második már voltaképen csak egyetlen jelet kedvéért íródott meg, s ezt a jelenetet kell mindenféle unalmas esz-közzel felvonássá nyújtóztatni, a harmadik felvonás pedig kabaréjelenetek laza egymásutánja. További baj, hogy a darab témája, a mocsárból kinövő lilimó éppen eléggé elfonnyadt színpadi rekvizitum már, semhogy érdekelni tudjon. Újabb *echt* pesti íróink azt hiszik, hogy valami különös zamatú limonádét szerviroznak akkor, amikor a cukorhoz és citromhoz a vizet valami szennyvíz-csatornából merítik. A közönség azonban már torkig van vele és üdítőbb italt kér.

A darab nyelve megint tipikusan molnárferenci. Az író állítólag a pesti lompos és póre idiomát akarja a maga valóságsszeretetével utánozni, ennél azonban jóval többet tesz: a romlott külvárosi nyelvnek erőszakoltan töményített oldataival megmérgezi a közönségnek még azt a részét is, amelynek beszédét utánozza. Mi Molnár Ferentől sem a dunántúli, sem az alföldi magyarság nyelvértékét nem féltjük, de féltjük tőle a — külsőjószefvárosét.

A Vígszínház színészeinek minden iparkodása hajótörést szenvedett az írótól eléjük hengerített sziklákon.

Galamb Sándor.

II.

A Magyar Színház — talán mert a név mégis csak kötelez —, végre magyar újdonsággal is szolgált.

Drégely Gábor és Liptai Imre *Vörös ember-e* azonban nem éppen előkelően reprezentálja a honi termést; inkább csak új képet helyez el a Buta ember, Gazdag leány, Olasz asszony s társaik végeláthatatlan galériájában. Drégely annak idején a *Szerencse fiá*-val csinált először, szerencsét; ezt a darabját *Der gut-sitzende Frack* címmel fordították németre. A *Vörös ember* lényegében amazokéhoz hasonló „problémát” vet föl: a jól álló fej kérdését; s hogy a megoldás eredetibb legyen; ezúttal a lángvörös fej bizonyul jól álló, sőt nőhódító fejnek. Egy vidéki dzsentriföldesúr (!) bizonyítja meg, hogy „az igazi férfi” akkor is elszédítheti a nőt, ha olyan a feje, mint a kakas-gyufáé.

Ezt a csodálatos dzsentriföldesúr egy félsejg vetélytársa kényszeríti rá, hogy ily eltorzított fejfel vegye fel vele a versenyt. Valami efféle eshetett meg Drégely társszerzőjével, Liptai Imrével is. Tőle régebben — a Nemzeti Színházban is — komolyabb próbálkozásokat láttunk. Ezúttal úgy tett, mint hóse: hozzátörzította magát Drégelyhez. S a közös igyekezetnek körülbelül az lett az eredménye, amit a Kis Komédiában láthatni, mikor ugyanabban a darabban Rott meg Steinhart azon vetélkedik, melyik groteszkebb és melyik — vörösebb fejű.

Az ellenállhatatlan dzsentrif, kinek szerelme fején is lángokat vet, Törzs játssza, kápráztató otthonossággal, de taglejtésben s főleg beszédben sok modorossággal. Makay Margit — ki a Vígszínházban komoly igyekvésű, decens játékaival figyelemreméltó sikereket ért el — most lépett fel először e színpadon: dícséretére szolgál, hogy lehetetlen szerepében egy-két óvatlan pillanatban valódi érzést csillantott meg; legjobban a szerzők csodálkozhattak: ők ilyesmire biz’ Isten nem gondoltak; Toronyi félsejg mérnöke nem volt minden jellemzőképeség híján, Forrai Rózsi kivált a harmadik felvonás zenebonájában pompásan szólaltatta meg az anyósi bombardót. Mulatságos volt Z. Molnár is, hanem tőle legalább az ötvenedik darabban látjuk ugyanezt a töfkflköt. Sokszor szánakozva gondolunk az operettszínészekre, kik százas sorozatokban játsszák el ugyanazt a szerepet; Z. Molnár is

megérdemli ezt a részvétet: a neki szerepeket adó darabok nem oly hosszú életűek, mint a divatos operettek; sebjaj: folytathatja szerenét az újabb darabban. Mert a tökfilkó — úgylátszik — örök.

Rédey Tivadar.

A franciaországi propaganda-tanfolyamok. Ezelőtt tizenöt-húsz esztendővel az egyetemek szünidei tanfolyamain bonyolódott le a nyugati államok propaganda-tevékenységének egyik igen jelentős része. Ma is ezek az ódon egyetemi falak beszélhetnének a leghitelesebben a nagy békehangulat „lázas” előkészítéséről. Ma már nem az amerikai és angol egyetemeké a dicsőség, megirigyelte és egyben átvette szerepüket a francia egyetemek mozgékony tanári kara, amely — mint egykor Wilson és Masaryk idejében — most is az irodalmi és művészeti „továbbképzés” tetszetős cégére alatt „tájékoztatja” a világ minden tájékáról egybesereglett cseretanárokat és tanárjelölteket. Mert ez alkalommal is mint a multban, a cseretanári intézmény állandósítását nagyon fontosnak tartják. Ezek a csereprofesszorszóságok rendszeren igen eredményesek. Még jól emlékszik Európa Masaryk és Wilson kölesönös továbbképzésére, amelyből — hogy, hogy nem? — benső barátság lett s a nagy barátságból még egy amerikai feleség is kikerült, aki azután végleg megpecsételte a két tanár álsikerekben oly gazdag pályafutását. Mi magyarok érezzük legjobban e nász következményeit, amely végül is a cseh köztársaság megalakulását segítette elő.

Az ominózus tizennégy pont is egy ilyen cseretanár-tanfolyamon született meg Wilson agyában, aki mikor meghalt, e pontokon kívül a propaganda-tanfolyamok mind népszerűbbé váló intézményét is örökségül hagyta az emberiség számára.

Az ő általa követett nyomokon az angol Seton Watson, Northcliffe lord, Steed, a franciák közül Denis, Cháradame és Tardieu, majd a legragaszkodóbb újabb tanítványok: Benes, Jonescu, Goga és Jorga rendszeren propaganda- és sajtó-küzdelmek árán ugyan, de végül mégis felépítették a népek önrendelkezésének világboldogító arzenálját.

Benes és társai is irodalommal és

az ártatlan képzőművészeti továbbképzéssel kezdték. A háború utáni első tanfolyamok a régi jól bevált receptek és programok szerint csilapították a külföldi médiumok tudásszomját. Cseh kezdeményezésre a francia egyetemek csakhamar hozzáláttak a szemfényvesztésre igen alkalmas „irodalom-művészeti” tanfolyamok széleskörű megszervezéséhez.

Míg a háború utáni első években azonban csupán a nagyobb egyetemi városok vállalkoztak a terhes, de gyümölcsöző feladat ellátására, addig tavaly és az idén már majdnem minden egyes egyetemmel bíró francia városka bekapcsolódott a nagy „felvilágosító” akcióba. Eleinte kissé nehezen ment a sokoldalúságot igénylő tanári kar összeverbuválása, de végül is legtöbb filológus kész örömmel elvállalta a „Franciaország alkotmányos berendezései” s „A közép európai egység” címen hirdetett szünidei kollégiumok előadását. Ezek a szünidei tanfolyamokon valóságos polyhistorok működtek és működnek ma is. Nem egy helyütt hallható egy-egy zord matematikai tanárnak valósággal csemege számba menő kirohanása Bismarckról, vagy a nyugalmazott polgári iskolai direktornak dilettáns fejtegetése a balkáni hegemoniáról. Az irodalmi és művészeti előadások közé azonban ügyesen el vannak rejtve a szerintük „tájékoztató”, szerintünk inkább propaganda-kollégiumok, mint amilyenek: „A sajtó”, „A mai Franciaország”, „A XIX. század külpolitikája”, „A nemzetiségi kérdés”, meg egyéb „irodalmi” vonatkozású témák.

E tekintetben az angolok és főleg az amerikaiak sokkal őszintébbek voltak. Seton Watson sohasem mulasztotta el, hogy a gyermeket nevénevezze. A sok külföldi, aki a tanfolyamokon részint nyelvtanulási célból, részint általános tanulmányi szempontból résztvett, mindig tisztában volt azzal, hogy angolul ugyan nem tanul meg, de legalább angolul élvezheti egy-egy elfoglalt politikai áramlat minden kritikát nélkülöző megnyilvánulását. A mai franciaországi tanfolyamoknak a régiekkel csupán egy közös vonásuk van. A külföldi tanárok, tanárjelöltek, diákok, diáknők kétségkívül nyelvtanulási célból s a programszerinti